ผกผันหลังสงคราม

(บน) พระบรมฉายาลักษณ์สุดท้ายของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ขณะทรงหว่านเมล็ดพืช ณ ทุ่งบางเขน
(ล่าง) เท่นบรรทมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ณ พระที่นั่งบรมพิมาน

การเมืองหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ที่เปิดกว้างเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น กลับต้องหยุดชะงักลงเมื่อฝ่ายอนุรักษนิยมฉวยโอกาสใช้กรณีสวรรคตรัชกาลที่ ๘ พ.ศ. ๒๔๘๙ โจมตีนายปรีดี ตามด้วยการรัฐประหารของทหารบกในเดือนพฤศจิกายน ๒๔๙๐ ต่อมาฝ่ายนายปรีดีพยายามก่อการกู้ประชาธิปไตยคืน แต่กลับประสบความพ่ายแพ้จนต้องลี้ภัยจากไปอย่างมิได้หวนคืน...
ด้าน มธก. นั้น ความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่กำลังจะมาเยือน

หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ บ้านเมืองกลับเข้าสู่ภาวะปกติ มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองเริ่มเปิดการเรียนการสอนอีกครั้ง การเมืองเปลี่ยนเป็นสมัยของรัฐบาลพลเรือน กลุ่มทหารของจอมพล ป. พิบูลสงครามหมดอำนาจลงไปชั่วคราว รัฐบาลชุดต่างๆ มีอดีตเสรีไทยหลายคนเข้าร่วมด้วย รวมทั้งผู้บริหารและอาจารย์ของ มธก. เช่น เดือน บุนนาค, วิจิตร ลุลิตานนท์, และทวี ตะเวทิกุล มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ใน พ.ศ. ๒๔๙๙ การเมืองเปิดกว้างมากขึ้นตามวิถีทางประชาธิปไตย มีพรรคการเมืองแนวเสรีนิยม สังคมนิยม และอนุรักษนิยมก่อตัวขึ้นแข่งขันกัน

ต้นเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๙ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล พร้อมด้วยพระอนุชาและสมเด็จพระราชชนนี เสด็จนิวัตกลับประเทศไทย ด้านนายปรีดี พนมยงค์ มีพระบรมราชโองการให้เป็นรัฐบุรุษอาวุโส มีหน้าที่รับปรึกษากิจราชการแผ่นดิน และเมื่อมีการเลือกตั้งอีกครั้ง ผู้ประศาสน์การ มธก. ก็ได้ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีต่อจากนายควง อภัยวงศ์ในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

ทว่าการเมืองไทยเริ่มเข้าสู่ภาวะผันผวนรุนแรงอีกครั้ง เมื่อรัชกาลที่ ๘ เสด็จสวรรคตในวันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๙ กลุ่มอนุรักษนิยมซึ่งต่อต้านอุดมการณ์ของคณะราษฎรได้ฉวยโอกาสนี้ใส่ร้ายโจมตีนายปรีดีจนต้องพ้นจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีไปในที่สุด หลังจากนั้นวันที่ ๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๐ คณะทหารบกนำโดยพลโทผิน ชุณหะวัณ ก็ได้ก่อการรัฐประหารโค่นรัฐบาลของพลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ และล้มล้างรัฐธรรมนูญ แล้วให้นายควง อภัยวงศ์ หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ ขึ้นเป็นผู้นำรัฐบาลใหม่ ก่อนจะบีบให้ลาออกเพื่อเปิดทางให้แก่จอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรีแทน

หลังการรัฐประหาร นายปรีดีต้องหลบไปอยู่สิงคโปร์ ผ่านไประยะหนึ่งจึงลอบเข้ามาเพื่อนำประเทศกลับสู่ประชาธิปไตย คืนวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๙๒ นายปรีดีกับคณะอันประกอบด้วยกำลังส่วนหนึ่งจากกองทัพเรือและอดีตเสรีไทย รวมทั้งอาจารย์และนักศึกษา มธก. ได้รวมตัวกันที่ มธก. เพื่อหารือแผนยึดอำนาจคืนจากคณะรัฐประหารเป็นครั้งสุดท้าย ก่อนจะเคลื่อนกำลังไปตั้งอยู่ที่พระบรมมหาราชวัง ไม่ช้ารัฐบาลก็ใช้กำลังเข้าต่อสู้จนฝ่ายผู้ก่อการพ่ายแพ้กลายเป็น “กบฏวังหลวง” ในที่สุด

ผลพวงจากเหตุการณ์เหล่านี้ส่งผลให้ผู้ประศาสน์การ มธก. ต้องจากแผ่นดินเกิดไปอย่างมิได้หวนคืน ในสังคมการเมืองไทยนายปรีดีเริ่มถูกทำให้กลายเป็น “ปีศาจ” ที่เกี่ยวพันกับคอมมิวนิสต์และปริศนาการสวรรคต นักการเมืองฝ่ายสนับสนุนนายปรีดีหลายคนถูกปราบปราม ถูกสังหาร

ทางด้าน มธก. ผู้บริหาร อาจารย์ เจ้าหน้าที่ และนักศึกษาหลายคน ซึ่งต้องสงสัยว่าเกี่ยวพันกับการก่อกบฏ ถูกควบคุมตัว มธก. ถูกจับตาเพ่งเล็งจากรัฐบาลโดยตลอด

(บน) จอมพลผิน ชุณหะวัณ หัวหน้าคณะรัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๐
(ล่าง) จอมพล ป. พิบูลสงคราม ชีวิตผกผันจากอดีตนักโทษอาชญากรสงครามกลายเป็นนายกรัฐมนตรี หลังรัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๐

ประกาศจับ

นายปรีดี พนมยงค์ อายุ ๕๘ ปี
เชื้อชาติไทย สัญชาติไทย
เป็นบุตรนายเสียง นางลูกจันทน์
เกิดที่ตำบลกรุงเก่า จังหวัดพรนครศรีอยุธยา
ที่อยู่อาศัยครั้งสุดท้าย ตำบลท่าช้าง
อำเภอพระนคร จังหวัดพระนคร
มีญาติชื่อนายหลุย พนมยงค์
ตำหนิรูปพรรณ ผมสั้น ศีรษะกลมใหญ่
หน้าเหลี่ยม ฟันหักแต่ไส้ไว้ คิ้วใหญ่ ร่างทั่วม

(บน) ประกาศจับนายปรีดี พนมยงค์ หลังรัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๐
(ล่าง) ประชาชนพระบรมมหาราชวังที่ถูกกระสุนปืนใส่ในกรณีกบฏวังหลวง